

*Franca Marri, Gradišče ob Soči*

## PRVA LIKOVNA RAZSTAVA V GORICI

13. aprila 1924 so v Svetniški palači na Korzu Verdi v Gorici odprli Prvo likovno razstavo; priredil jo je Goriški umetniški krožek:

»S to razstavo je združena Furlanija prvič napela sile v prizadevanju, da bi se razgledala po lastnih sodobnih umetniških močeh. Omenjamo napor, kajti res ni šlo za lahek zalogaj, ko je bilo treba pregovoriti bodisi umetnike k sodelovanju na razstavi v nevelemestnem prostoru kot tudi oblasti in ustanove h gmotni podpori likovne razstave. A navsezadnje je bil naš napor v danih razmerah vendarle poplačan. Vsem, ki so nam priskočili na pomoč, izrekamo danes občuteno zahvalo in priznanje.

Žirijo je čakalo strogo rešetje, tako da je morala zavrniti nekatera dela mlajših umetnikov, ki se bodo nemara nekega dne izkazali. Ne dvomimo sicer, da se bo našel tudi kdo, ki bo žiriji poočital nasprotno skrajnost: da ni bila dovolj stroga.

Ni bilo mogoče postaviti notranje povsem enovite razstave. Pri tem prvem poskusu si že štejejo za dosežek, da smo znali izrisati dovolj pregledno podobo naših razmer. V poštrev so prišli mlajši in starejši, že uveljavljeni likovniki in tisti, ki jih še čaka strma pot. Njihova nagnjenja so razločno razvidna. Obetov, in to dobrih, res ne manjka.

Niso sicer vsi navzoči. A od najboljših je malokdo izostal: Umberto Martina, Aurelio Mistruzzi, Pellis, Bauzon, Del Neri in morda še kdo: nastopili bodo v še bolj strnjeni vrsti in polni nad ob reprizi.

V goriških razmerah se lahko ta razstava ponaša z oceno, da ponuja doslej najpomembnejši prikaz sodobne likovne umetnosti. To zamolčati bi pomenilo lažno skromnost.<sup>1</sup>

S temi besedami je generalni tajnik in urednik razstave Antonio Morassi pospremil katalog med bralce. Razstave so se lahko udeležili umetniki, ki so bili v Furlanski pokrajini doma ali pa so bili po rodu od tam<sup>2</sup> – vanjo je namreč tedaj sodila tudi Gorica –, bodisi da so bili povabljeni ali pa da so na krožek naslovili ustrezno vlogo. Tajništvu je načeloval Sofronio Pocarini.

<sup>1</sup> *Catalogo della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti*, Circolo Artistico Gorizia, Gorizia XIII–XXX april 1924, iz *Predgovora (Prefazione)*, neoštevilčena stran.

<sup>2</sup> *Gl. Pravilnik (Regolamento)*, v *Catalogo...*, cit., str. 7.  
Razstavljali so: Giuseppe Barazzutti, Vittorio Bolaffio, Italo Brass, Al-

Dejstvo, da je do razstave prišlo v Gorici in da jo je uredil Goričan, ni bilo povsem nedolžno: žal se je strah pred morebitnimi očitki, ki ga je Morassi izpovedal v navedenem predgovoru h katalogu, izkazal za utemeljenega. Pripomniti namreč velja, da je bila sicer razstava v resnici zrcalo pestrega likovnega dogajanja na Videmskem in Goriškem v dvajsetih letih, a bila je predvsem spričevalo kulturne življenjskosti Gorice v prvih povojnih letih ter hkrati sredstvo, ki se ga je Gorica oklenila, da bi uveljavila svojo kulturno samobitnost v razmerju do furlanske kulture.

Priključitev Goriške Videmski pokrajini je fašistična vlada vsilila, da bi okrepila furlansko »italijanskost« in še bolj poudarila »italijanskost« narodne mnogoterosti Posočja, toda pri Goričanih je vzbudila občutek ponižanja in »nemočnega, a sploh ne vdanega besa«, kot je dejal Ervino Pocar<sup>3</sup> v spominskem sestavku o letih, v katerih je njegov brat Sofronio Pocarini urejal list *La Voce di Gorizia*, med obujanjem spomina na akcijo, ki jo je v zaščito pravic goriškega mesta sprožil list med letoma 1924 in 1925, zato da bi bila Goriški pokrajini povrnjena samostojnost. Pocarini se je osebno zavzel za priznanje samobitnosti in posebnih potreb svojega mesta in v prizadevanje vpregel tudi prijateljstvo, ki ga je vezalo na goriškega pisatelja Enrica Rocco, sodelavca časopisa *Il Popolo d'Italia* in avtorja člankov o Gorici, ki jim Ervino Pocar<sup>4</sup> prisoja domet *odločilnosti* za usodo Gorice, saj se v tej zvezi takole spominja:

berto Calligaris, Alfonso Canciani, Marcelliano Canciani, Vittore Cargnel, Giovanni Ciargo (Ivan Čargo), Antonio Coceani, Corrado Colussi, Giovanni Craglietto, Marco Davanzo, Gino De Finetti, Eugenio De Fiori, Carlo H. De'Medici, Carlo Someda De Marco, Riccardo Del Neri, Alessandro del Torso, Fides D'Orlandi, Lea D'Orlandi, Erminio Fabris, Luigi Fattorello, Bice Ferrari, Francesco Fornasarig, Antonio Gasparini, Giuseppe Grinover, Francesco Grossi, Teresa Luzzato-Guerrini, Isidoro Magrini, Teresa Marcolini, Antonio Morassi, Giovanni Moro, Lucia Nicoli-Toscana, Giovanni Novelli, Loris Pasquali, Antonio Paulin, Leopoldo Perco, Metodio (Metod) Peterneľ, Veno Pilon, Sofronio Pocarini, Alfredo Tominz, Giuseppe Torelli, Bruno Trevisan, Sergio Sergi (Sergej Hočevár), Luigi Spazzapan, Paola Vaiz, Gemma Verzeznassi, Giacomo Vittone, Ernesto Zinetti. V izvršnem odboru so sedeli Giovanni Lorenzoni, Alberto Calligaris, Marcelliano Canciani, Giuseppe Braidotti, Francesco Fornasarig, Antonio Gasparini.

<sup>3</sup> E. Pocar, *Mio fratello Sofronio (Moj brat Sofronio)*, Cassa di Risparmio di Gorizia, Gorizia, 1976, str. 180.

<sup>4</sup> Ibidem.

»V drugem pismu iz niza, ki ga je iz Gorice prispeval uredništvu lista *Il Popolo d'Italia* januarja leta 1924, je Rocca po vneti pohvali Nina Paternollija, Alojzija Resa (Slovenca, avtorja znanega dela *Dante e gli slavi – Dante in Slovani*) ter Ervina Pocarja (po izidu prevoda Heinejevega Severnega morja je napovedal njegove nove prevode iz nemščine), zapisal: 'Ob vznožje gradu je treščila ena zadnjih futurističnih raket in njena ognjarska vestalka je izvrstni Sofronio Pocarini, eden najmlajših ostroumnežev v Julijski krajini, bister in marljiv pisec trikrattedenskega lista *La Voce di Gorizia*. Sam ureja poleg tega tudi avantgardno revijo, objavil je nekaj eksplozivnih pesmi, šteje v krog pobudnikov razstave dekorativne umetnosti, ki jo Umetniški krožek napoveduje na pomlad in ki naj bi se ji po napovedih s svojimi umetninami zapisali goriški slikarji Italico Brass, Gino de Finetti, Tominz, Sergi, Coloni in drugi.«

Bes in ponižanje, ki sta obšla Goriško zaradi priključitve Videmski pokrajini se potemtakem nista nanašala le na politično plat pač pa tudi na kulturno, saj sta bila oba vidika od nekdej zakoreninjena v mestni zgodovini, priznavala ju je in varovala tudi prejšnja, avstroogrska oblast, saj je z ustavo iz leta 1861 zaščitila narodnostno raznolikost v cesarstvu s pospeševanjem upravne decentralizacije, z uvedbo tako imenovanih deželnih zborov, s privolitvijo v pravico, da je smel vsak narod ohranjati lasten jezik, lastne šole, lastna občila, še več, s prepovedjo sleherne obveznosti, da bi se kdo moral učiti drugečnega jezika, tako da je pravzaprav na tako ureditev naslonila lastno enovitost.

Tudi v prvih letih po koncu svetovne vojne, ko je kraljevina Italija pridobila nove pokrajine, in sicer Tridentinsko z Gornjim Poadižjem, Goriško, Tržaško, Istro, Zadar, je bil pomen ohranjanja tovrstne samoupravne ureditve deležen političnega priznanja. Toda kmalu se je z nastopom fašistične oblasti in z ukinitvijo liberalno demokratičnih institucij, z uveljavitvijo centralističnega avtoritarizma in nacionalizma stvar zasukala.<sup>5</sup>

Navedene okoliščine povečujejo pomen goriške razstave, pomen Pocarinijeve in Morassijeve osebnosti, omogočajo razumevanje zaskrbljenosti in strahu, ki sta Morassiju narekovala odločitev o razsrediščnem razstavišču za prikaz furlanske likovne umetnosti in sam izbor umetnikov, razumevanje pomena navzočnosti slovenskih umetnikov, pa

<sup>5</sup> Gl. P. Ziller, *Aspetti e problemi della tradizione autonomistica del Trentino e della Venezia Giulia nella politica governativa italiana degli Anni Venti* (Vidiki in vprašanja avtonomističnega izročila na Tridentinskem in

čeprav sta jih tedaj vsaj Morassi in Pocarini štela preprosto med »primorske« umetnike. Na tem ozadju laže razumemo kritične odmeve na razstavo, duha, ki veje iz nekaterih trditev s tega ali pa z onega brega.

V okviru razstave je sedmim umetnikom veljala celovitejša osebna predstavitev, tako da jim je ilustrirani katalog odmeril krajši umetniški in življenjski oris. To so bili: Italo Brass, Gino de Finetti, Vittorio Bolaffio, Antonio Gasparini, Veno Pilon, Alfonso Canciani in Alberto Calligaris; šlo je za tri umetnike z Goriškega in štiri iz furlanskega prostora.

Z osebno predstavitvijo Italo Brass je Morassi vtisnil »svoji« razstavi pečat neoporečnega ugleda, kajti šlo je za dela goriškega slikarja, ki je tedaj užival nesporen sloves, in ga je bilo mogoče šteti za zadnjega predstavnika beneškega krajinarstva, ki je sodeloval na številnih mednarodnih razstavah, bil nagrajen na Mednarodni razstavi leta 1896, se udeleževal beneških Bienalov, tako da mu je leta 1910 posvetil dvorano s kar 45 deli, se udeležil tudi svetovne razstave v San Franciscu leta 1915 ter razstav v Budimpešti, Berlinu, Münchnu, Leipzigu in Frankfurtu. Sicer pa je ravno v Svetniški dvorani, ovenčani s slikami Italo Brass, potekala uvodna svečanost ob odprtju goriške razstave.<sup>6</sup> V jedrnatem kataložnem eseu je Morassi Brassovo umetnost neposredno navezal na slikarsko izročilo krajinarjev beneškega Settecenta, posebej še na *najsodobnejšega* med njimi, namreč na Francesca Guardi. Sicer pa je Morassi pristavil:

»...a s sklicevanjem na izročilo Guardijeve umetnosti še zdaleč nismo izčrpali določil njegovega slikarstva. V njem je več igrivosti, več luči, več zraka in sape in »verve«. To pa je že proizvod francoskega impresionizma. S futurističnim besednjakom bi lahko dejali: Brass = Guardi + Monet, ko bi tovrsten obrazec ne spregledoval prvine, ki je v umetnosti vendarle najpomembnejša, namreč umetnikovo osebnost.«<sup>7</sup>

*v Julijski krajini v italijanski vladni politiki v dvajsetih letih)* in *La Mitteleuropa negli Anni Venti (Mitteleuropa v dvajsetih letih: kultura in družba)*, Zbornik XXIII. simpozija Inštituta za srednjeevropska kulturna srečanja, Arti Grafiche Friulane, Udine, 1992, str. 223–232 ter ustrezno bibliografijo.

<sup>6</sup> Gl. *La prima Esposizione di Belle Arti del Friuli riunito inaugurata ieri a Gorizia (Včeraj so v Gorici odprli prvo Likovno Razstavo Združene Furlanije)*, La Patria del Friuli, Udine, 14. aprila 1924.

<sup>7</sup> *Catalogo della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti*, cit., str. 13.

V nadaljevanju je postregel s pregledom umetnikovega snovanja in se pomudil pri najbolj svežih slikah, ki so še vedno segale po motivih iz beneške lagune, opozoril pa je tudi na novejša dela, ki jih je Italico Brass izdelal po vrnitvi v Gorico sredi vojnih let.

»In tedaj je njegov vihar ni čopič pričaral niz vtisov: vezilo Gorici, vezilo sijajnega slikarja, na rodno grudo navezanega meščana, za kar smo mu vsi hvaležni.«<sup>8</sup>

Izbor razstavljenih del je segel tako po beneških motivih kot tudi po pravkar omenjenih: Most mrtvecev, Avstrijski ujetniki, Plima na Trgu sv. Marka, Malica v Lidu, Trg Sv. Marka in obnova zvonika, Rdeči most v Pevmi pri Gorici.

Gino de Finetti je *slikarski kozmopolit*, tako ga je označil avtor kataložnega sestavka z osebno umetnikovo predstavitvijo:

»Furlana po rodu je najprej zaneslo v München, leta šolanja je prebil v Berlinu in Parizu, kaj je na njem še furlanskega? Nič. Slikarski kozmopolit, ki je posrebal vse sokove in se napojil iz vseh mogočih čaš. Tako se je razbohotil. Njegove najdaljnosežnejše korenine so zanesljivo pognale do Tintoretta in El Greca: a kolikšen lok je premeril odondod!«<sup>9</sup>

Na ogled so bile njegove slike in grafike z bolj dinamičnimi subjekti: prizori s konji in z boksarji.

Tretji umetnik, ki je na razstavi doživel osebno predstavitev, je Vittorio Bolaffio; njegova umetnost je prikazana skozi niz portretov s podobami slikarja Bettizza, Umberta Saba, kiparja Rovana, s Portretom gospe Battilana ter z Gostilniškim dvoriščem, Žensko ob oknu, Uličnim prizorom, Zatoni, Kavarno Tommaso v Trstu. Portrete je navdahnila naporna, marsikdaj trpko doživeta psihološka introspekcija, ki je Bolaffiu pomagala do neizbrisnih upodobitev človeških značajev; krajine pa samevajo, prebičane od sonca, žgoče od melanholičnega lirizma:

»Ne slepim se pred dejstvom, da bo Bolaffiovo slikarstvo za širše občinstvo trd oreh. Spominjam se, da mi je pred leti prijatelj, ki ga je ta slikar portretiral, takole spregovoril o njem: »Bil sem prava pokveka. Kot da me je stesal iz lesa in me obrobili z nekakšnim živčevjem ter obdelal z gubami, ki se zdijo kot z lopato izkopane brazde. Usta skremžena v zaničevalen posmeh. Obraz zapacan z zelenimi in rumenimi madeži. Mukotrpno delo, ki mu ni bilo videti ne konca ne

<sup>8</sup> Ibidem, str. 15.

<sup>9</sup> *Catalogo della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti*, cit., str. 17.

kraja. Naposled, maska?<sup>10</sup> Ocena je v meni vzbudila sum, da gre za portretistovo ostro psihološko intuicijo, tako da sem zastrigel z ušesi in nisem pritegnil običajnim Bolaffiovim črnivcem. Pozneje sem prišel do dokaza, da se nisem motil. Če je namreč Bolaffiova umetnost rezka, ostra in razrvana, pa je po drugi strani res, da sega do najglobljega smisla narave z resnično in otipljivo razvidnostjo. In če njegove slike razkrivajo nenehen in boleč napor pri iskanju oblike, pa ta napor priženejo do vrhunca nasilja, ki ga premore prikazen sredi nočne more. (...) Slikar se upodobljenca oklene, da bi ga preučil kot bivanjsko skrivnost.«<sup>10</sup>

S temi besedami je Antonio Morassi učinkovito označil snovanje goriškega umetnika ter ob tem opozoril še na njegova firenška učna leta ob Giovanniju Fattoriju, na njegovo popotovanje v Pariz pa v Indijo: omenil je čvrstost toskanskega učitelja, svetlobo impresionistov, prostodušnost Henrija Rousseauja, eksotičnost Paula Gauguina.

Antonio Gasparini se je rodil v Benetkah furlanskim staršem; na beneški akademiji je študiral z Luigijem Nonom in se pozneje preselil v Videm. Izkazal se je kot slikar svetlih krajin in mehkih ženskih teles in se tudi sam kot Brass in de Finetti že uveljavil tako v državnem obsegu kot na tujem.

Podobno velja tudi za kiparja Alfonsa Cancianija, rojenega leta 1863 v Brazzanu pri Krminu; odpravil se je študirat na Dunaj, ostal tam kakih deset let in prejel pomembna naročila in priznanja za kiparske izdelke, ki so se spočetka zgledovali po umetnosti Rodina in von Hildebranda, a so se pozneje približali Meunierovemu zgledu (zlasti z ozirom na obravnavano socialno problematiko); pa tudi za Videmčana Alberta Calligarisa, uveljavljenega dekorativnega umetnika, avtorja umetniških izdelkov iz kovanega železa v slogu Jugendstila.

Z resnično novo osebno predstavitvijo pa je nastopil Venio Pilon, najmlajši iz skupine; in nova pobuda, ki jo je vtisnil goriški razstavi, izvira iz njegovega razgledovanja po ekspresionizmu, po sodobnih srednjeevropskih tokovih in iz njihovega vzporejanja z vzgibi, ki mu jih je nudilo firenško okolje Ardenga Sofficija. V katalogu je Morassi zapisal:

»... rodil se je v Ajdovščini leta 1896, sodi v ekspresionistično smer. Njegov oče je Furlan, po rodu iz Mosse, mati Slovenka. Študij je opravil na tehničnem zavodu v Gorici in že tedaj izpovedal izrazito nagnjenje do risanja. Vojna ga je zanesla na fronto in... še dlje, v Rusijo. Iz tega obdobja hrani skice s svinčnikom,

<sup>10</sup> *Catalogo della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti*, cit., str. 18–19.

s peresom, zlasti pa nekaj akvarelov s prizori iz ruskega okolja, skrbno izdelanih v vseh potankostih s kar se da bleščečimi in prosojnimi barvami. Po vojni se je vrnil domov, zatem pa stopil na romarsko pot od te do one likovne akademije, na Dunaj, v Prago. A že zavija k drugim smerem in se nagiba k preprostejšim, vase sklenjenim, jedrnatim oblikam. V Firencah je to nagnjenje dozorelo v trden sklep, se prevesilo v zavestno stremljenje, v popolno zvestobo stanovitni osebnosti. Kajti ne gre dvomiti, da njegova ‚forma mentis‘ resnično odzvanja globokemu notranjemu čutenju, ki se je stopnjema razvijalo: ni se zapisal novemu valu iz sle po novotarijah, pač pa se je njegova ‚forma mentis‘ skovala skozi dolgotrajno, odkritosrčno delo.«<sup>11</sup>

Pilon je razstavil slike: Moj oče, Slikar Spazzapan, Moja sestra, Glasbenik Kogoj, Šivilja, Ajdovščina, Log, Vipava, Tihožitje; tri jedkanice: Amour simple, Toskanska krajina, Starčeva glava; dva lino-reza: V temni krčmi, Predmestje; dve risbi: Ženska glava, Akt.

Omeniti velja še druge udeležence goriške razstave, med njimi Ivana Čarga z Zimsko krajino, Poletjem (pasteloma), Džunglo I in Džunglo II; L. Spazzapana z nizom risb: Hiše, Portret slikarja Vena Pilon, Murva, Steklenica s kozarcem, Umazanka; nazadnje še samega Sofronia Pocarinija z monotipijo z naslovom Kačji pastir.

Prva umetniška razstava Goriškega umetniškega krožka je bila, po vsem sodeč, bogata in pestra, saj je zaobjela krog domačih, mednarodno že uveljavljenih imenitnikov, kot so bili Brass, de Finetti in Canciani, ne da bi obšla trpko Bolaffiovo govorico, krajinarje tradicionalnega kova kot Barazzuttija, Vittora Cargnola, Alessandra del Torsa, Marcelliana Cancianija ter sestre Fides in Leo D'Orlandi, tihožitja in intimistične, v somrak pogreznjene prizore Antonia Coceanija in Giovannija Craglietta ter nazadnje zamahnila z bikovko svežih predlogov najmlajših umetnikov: Pilon, Čarga, Spazzapana.

Iz uradnih nagovorov je ob odprtju sicer izzvenel trden namen prikazati razstavo kot enovito podobo furlanske umetnosti:

»... ta bogata umetniška razstava, ki je žlahtno pobratila Goričane in Videmčane ob najizbornejših in najpomenljivejših izrazih furlanske duševnosti, je drug, nič manj zgovoren zgled že dovršene zraščенosti duhov in najžlahtnejšega namena po skupnem pohodu v še sijajnejšo zarjo bodočnosti, še radodarnejšo roditeljico dobrega.

<sup>11</sup> *Catalogo della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti*, cit., str. 21–22.

Deželni duh, ki veje iz razstave kar se le da iskreno in pristno, ni v nikakršni opreki s širšim duhom narodne pripadnosti, ki usmerja vse poglede Italijanov k nesmrtemu Rimu. In ta razstava furlanske umetnosti vam govori o tem, kako si furlanska umetnost vztrajno prizadeva po vse večji žlahtnosti z iskanjem novih poti in z razgledovanjem po širših obzorjih, da bi še dalje ostala vredna prištevanja k živim in drhtečim sestavinam širše italijanske umetnosti, kot je to znala biti v preteklosti s Tizianom in njegovimi nasledniki.«<sup>12</sup>

A v resnici so bile »nove poti, ki se razgledujejo po vse širših obzorjih«, pravzaprav tiste, ki so jih izkusili omenjeni mlajši umetniki, ki so dokazali, da se znajo kosati na mednarodnem prizorišču, tisti, ki so bili Morassiju posebej pri srcu:

»Nato so se gostje podali po dvoranah na ogled razstave in se čudili tako izčrpnosti in celovitosti razstavi, ki nudi lep pregled in jasno predstavno snovanje furlanskih umetnikov in ki je sad najskrbnejše pozornosti tudi v najnadrobnejših potankostih. Za dragocenega vodjo jim je bil dr. Antonio Morassi – duša razstave; navzočim je predstavil razstavljenih dela in se zaustavil še zlasti pri pojasnjevanju novih umetniških tokov, ki se od ekspresionizma vijejo do futurizma in ki jih zastopajo tudi furlanski umetniki z deli, ki bi jih širša javnost težje razumela in vrednotila.«<sup>13</sup>

Tudi pozneje je Antonio Morassi na straneh lista *La Voce di Gorizia* vztrajno pojasnjeval umetniško raznorodnost razstave, odgovarjal kritikom in zagovarjal lastne odločitve.<sup>14</sup>

<sup>12</sup> Iz nagovora predsednika Goriškega umetniškega krožka prof. Giovannija Lorenzonija: *L'inaugurazione della Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti (Ob odprtju Prve goriške umetniške razstave)*, v *La Voce di Gorizia*, Gorizia, 15. aprila 1924.

<sup>13</sup> Ibidem.

<sup>14</sup> Sofronio Pocarini je tedaj vodil tudi futuristično revijo *L'Aurora (Zarja)*; izhajala je od decembra 1923 do oktobra 1924 in objavila poleg Pocarinijevih sestavkov še spise Dolfija, Marinettija, Sanzina, Jablowskega, Prampolinija, Mixa; julija leta 1924 je opozorila na nekatere razstavljalce z Likovne razstave: »Ob imenitnih umetnikih, ki jih slavi uradna kritika, za kakršnega velja Italo Brass, so k razstavi prispevali tudi futuristi Luigi Spazzapan, Ivan Čargo, Sofronio Pocarini ter avantgardisti Veno Pilon, Gino de Finetti, Vittorio Bolaffio. Objavljamo nekaj reprodukcij razstavljenih del. Napovedujemo pa temeljitejši kritični pretres zlasti del silnih in izvirnih futurističnih slikarjev Luigija Spazzapana ter Ivana Čarga, ki sta zelo nadarjena in se bosta znala nedvomno uveljaviti v likovnem svetu z nenehnim novim iskanjem.« Reproduciran so Spazzapanova, Čargova in Pilonova dela. Gl. Alla Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti, *L'Aurora*, I. II, št. 7, Gorizia, julija 1924.

Res smo že v katalogu zasledili, kako je Vittoria Bolaffia označil kot trd oreh za širšo javnost, toda Morassi se je moral nemara še bolj vneto zagovarjati pred očitki na rovaš siceršnje, bržčas še manj prebavljive ponudbe izpod čopičev Spazzapana, Pilona, Čarga, samega Pocarinija, ki ji je s težavo sledil ne le poprečni obiskovalec, pač pa tudi marsikateri kritik. Pocarinijev list je na svojih straneh ponatisnil katalogna besedila, ki so uvajala osebne umetniške predstavitev na razstavi<sup>15</sup>, in jih kdaj pa kdaj opremil z informacijami o razstavi sami, tako na primer v zvezi z zamudno pošiljko Pilonovih del zastran zatikanja pri železniški službi:

»Nekaj ur po prihodu njegovih del je bila osebna Pilonova razstava že nared in je bila včeraj deležna številnega obiska. Pilonova dela vzbujajo živahne razprave med goriškim občinstvom, ki se mu na veliki razstavi ponuja zdaj priložnost ogleda del iz malone vseh šol, vseh smeri sodobne umetnosti. S prihodom Pilonovih del je razstava zdaj povsem zaokrožena in se ponaša s pečatom sodobnosti, ki je dandanašnji nepogrešljiva prvina umetniške prireditve, za kakršno se šteje Goriška razstava.«<sup>16</sup>

Ko je Italico Brass nalašč prišel iz Benetk, da bi obiskal razstavo, mu je pripravljalni odbor razstave priredil slavnostni sprejem v sodelovanju s številnimi umetniki in zastopniki vsakovrstnih mestnih oblasti ob prešernem omizju v združni gostilni na Travniku, kjer so se umetniki, kot kaže, pozabavali z vzajemnim portretiranjem (bržčas »karikaturnim«).<sup>17</sup>

Isti list je nato priobčil niz drugih člankov o umetnikih, ki so sodelovali na razstavi in katerih dela je sam Morassi opremil z jedrnatimi a natančnimi ocenami: pogledjmo, kaj je na primer zapisal v zvezi s Čargom:

<sup>15</sup> Gl. A. Morassi, *Italico Brass*, La Voce di Gorizia, Gorizia, 15. aprila 1924; isti, Gino De Finetti, prav tam, 17. aprila 1924; isti, *Vittorio Bolaffio*, prav tam, 19. aprila 1924; isti, *Antonio Gasparini*, prav tam, 22. aprila 1924; prav tam, *Alfonso Canciani*, prav tam, 14. aprila 1924; isti, *Veno Pilon*, prav tam, 26. aprila 1924.

<sup>16</sup> *La mostra personale di Veno Pilon (Osebna razstava Vena Pilon)*, La Voce di Gorizia, Gorizia, 24. aprila 1924.

<sup>17</sup> *Italico Brass a Gorizia (Italico Brass v Gorici)*, La Voce di Gorizia, Gorizia, 6. aprila 1924.

»Ivan Čargo. Zelo nadarjen mladenič, ki mora pljuniti v roke in se bo odlično izkazal, če bo le sledil svoji poti brez ovinkarjenja. Zimske krajine se je lotil z malone vzvišeno izzivalnostjo, a je prepredena z dražestno presenetljivimi barvnimi sozvočji. Dve risbi o džungli, ki begata marsikaterega obiskovalca, ponujata navsezadnje isto sozvočje, to pot ne barvno, pač pa črtovno: brnenje črt, ki se križajo, vzporejajo, zgoščajo in se nazadnje sproščajo kot v kadenčnem razvezu.«<sup>18</sup>

#### O Sofroniu Pocariniu:

»... znal je upodobiti dekletovo lahkotnost v tako zračnem ritmu, da ga je z eno samo kretnjo spremenil v ‚Kačjega pastirja‘.«<sup>19</sup>

#### Ali o Spazzapanu:

»... zgroženost buržujskega obiskovalca. A o tem kdaj drugič.«<sup>20</sup>

In v resnici se je k risbam, ki jih je Spazzapan postavil na ogled, Morassi povrnil v drugem članku in se pomudil pri poudarku o skrajni lažnosti sicer običajnega predsodka, ki v likovni umetnosti prepozna najvišji dosežek v brezhibni natančnosti posnemanja, češ da gre za predsodek buržujskega obiskovalca, ki se »zgraža« nad abstrakcijo, nad pristnim umetniškim dosežkom tudi v umetnosti samega Michelangela ali Tintoretta. Gledalca je povabil, naj se otrese predsodka v zvezi s posnemanjem resničnega sveta ter naj si ogleda umetnino kot tako, kot razmerje med barvami, igro gmot, kot brnenje črt. Povabil ga je k odkrivanju umetnikove emocije, tiste emocije, ki jo v Spazzapanovih delih slišite, kako pristno poje:

»Naj veje s karikaturnega obličja, z ženskega telesa, z drevesnega debla, z gruče hiš, s tihožitja. V vsem išče glasbeno blagoglasje črte, naravno sozvočje v uravnovešeni kompoziciji, vrhunsko pretanjenost v sleherni, še tako drobni noti, pretanjenost, ki je sploh ne gre zamenjevati za omedlevično šarjenje nekih zlomodnih risb, saj izvira iz nadvse občutljivega nagonskega slutenja, da je sleherni stvar obdarjena z lastnim likovnim čarom ter da je treba le odkriti zakonitost, ki ji vlada.

<sup>18</sup> A. M., *La Prima Esposizione Goriziana di Belle Arti (Prva Goriška likovna razstava)*, La Voce di Gorizia, Gorizia, 6. aprila 1924.

<sup>19</sup> Ibidem.

<sup>20</sup> A. M., *Dopo la chiusura della »Prima Esposizione di Belle Arti«*, *Discorsetto su i disegni di Luigi Spazzapan (Po zaprtju »Prve likovne razstave«*, *Pomelek o risbah Luigija Spazzapana*), La Voce di Gorizia, Gorizia, 29. maja 1924.

(...) Spazzapan odkriva lepoto črt samo po sebi. V črtah kozarca in steklenice pritegnejo njegov pogled valovnice, ki se prepletajo s premicami, in nadvse prikupna ritmična igra, ki se napleta ob razleganju obeh spevov (tega mehko vzvalovanega, onega pač togega) ter njunega vzajemnega prelamljanja. Niz hiš mu prišepne pogled na strelično oblikovane prizme, ki se stekajo v hipotetično zrelišče; tako da se kompozicija že preveša v pravcato dekoracijo. Futurizem. Toda drugje čvrsto zajema iz globokega občutka za stvarnost, že kar onstran slehernega občutka za linearno prečiščenost: portretirane značaje upodablja včasih že kar na robu karikaturnega podajanja z neznanskim občutkom za njihovo duševno držo in naravnost. V podobi ženskega akta, ki smo si ga ogledali na razstavi, žensko raznaša nekakšen vihar čutne strasti, da svetu grozi z razsulum: prelevi se v odurni simbol. V podobi drevesnega debla se nazadnje trpljenje, ki ga razblinja radost slikarskega osvobajanja, odraža v murvinih, kot vrvje spletenih grčah.<sup>21</sup>

Morassijev članek se začneja z ugotovitvijo, da Spazzapanova umetnost ne sodi v »sladko zvrst«, pač pa gre za »trpko, krepko jed«, nadaljuje pa se s pripovedjo o »vrlem meščanu«, ki je šel mimo njegovih risb z vzvišenim nasmeškom »tiščaje se za nos«, češ, kje bi našel »užitnejše hrane«, končuje pa se z vprašanjem, kaj bi je bilo mogoče storiti, da bi tudi najtrdovratnejšim vcepil občutek do njegove lepote, ter odkrito posumil, da bo v tem pogledu njegova pridiga prekratka, da bi jih prepričala, saj ni kot merilo jemal le tistega vrlega meščana, pač pa tudi druge, ki jim je treba pogled razbremeniti ustaljenih predsodkov, o čemer je spregovoril v sklepnem ocvirku:

»Zadnja številka revije La Panarie prinaša članek o Goriški razstavi; zanj smo videnski reviji hvaležni. Žal nam je le – ne glede na razhajanja v ocenah umetnikov (de Finetti je sijajen slikar, nič manj od Spadinija) – avtorjevega zanikanja uspešnosti razstave. Žal zato, ker smo si reveži domišljali, da smo goriškemu in furlanskemu občinstvu prvič predstavili nekaj povsem neznanih mladeničev. No, zadoščenje, ki nas navdaja, ker smo jih odkrili, je veliko. Vanje smo vložili neomejen up.

Ne bi se radi šli poceni prerokov: a prepričani smo, da bo čas razsodil nam v prid.«

V resnici je Morassijev odgovor ustrezen odmev tudi na kritično oceno China Ermacore, avtorja recenzije razstave v reviji La Panarie, videmski kulturni reviji, ki jo je sam tudi urejal. S strani svojega lista je Ermacora sicer izrekel priznanje prizadevanjem in žlahtnim na-

<sup>21</sup> Ibidem.

menom prirediteljev, a o njeni uspešnosti je gojil nekaj pomislekov. Ob vzporejanju goriške razstave z razstavo v Pordenonu iz leta poprej je opozoril, da utegne to pomeniti razpršitev moči in pobud z edinim namenom, po njegovem mnenju, da bi stregli zagledanosti v vaški zvonik. V resnici pa se zdi, da ravno Ermacora navdaja zagledanost v vaški zvonik, ko navaja, da v nobeni od obeh prireditev, tako pordenonski kot goriški, niso bili dostojno zastopani vsi furlanski umetniki. Goriški razstavi pa je poočital še pretirano naglico pri pripravih pa tudi odločitev za pretesen prostor, saj bi nikakor ne mogel sprejeti dostojnega furlanskega zastopstva. Svoj predgovor je nazadnje sklenil z odrekanjem uspeha, ki so se ga prireditelji nadejali (in tako izzval Morassijev odmev). V svoji razčlembi razstave je Ermacora zapisal:

»Na goriški razstavi je močno zevalo nasprotje med oblikami davnega in udomačenega izročila ter oblikami nekega še vedno modnega avantgardizma, ki se – po mojem mnenju in po mnenju meni podobnih starokopitnežev – odlikuje pretežno po slepem posnemanju napak in vzorcev primitivnih slogov. To nasprotje mi omogoča, da razstavljavce – v celoti jih je zastopalo kakih 150 del – razvrstim v dve ločeni skupini. Glede na to, da se, kolikor vem, zahodna Furlanija ne ponaša z nobenim futurističnim prvakom, se je v Gorici postavila z imeni znanih umetnikov in dobrih amaterjev.«<sup>22</sup>

Nato se je spustil v komentiranje Barazzuttijevih krajin, Calligarisovega kovanega železa, Cancianijevih in D'Avanzovih planinskih krajin, *cvetov* Somede De Marca pa še Del Torsovih in Gasparinijevih krajin. Pomudil se je še pri goriških umetnikih, začel pri Brassu in presodil, da razstavljen dela ne sodijo med njegova najboljša, »če izvzame-mo Most mrtvecev«; priznal je moč in zgrajeno osebnost v slogu Vittoria Bolaffija, zlasti v njegovih portretih. Za kiparji je vzel v pretres Cragliettove paste in jih ocenil kot dobre, nato še dela de Finettija, o njih pa je izrekel kak pomislek. Omenil je še risbe samega Morassija, pohvalil Sergijeve lesoreze in sklenil takole:

»Avantgardisti Čargo, Pilon in Spazzapan ne sodijo v območje mojega okusa, zato tudi ne v območje moje presoje.«<sup>23</sup>

<sup>22</sup> C. Ermacora, *Alla Mostra Goriziana di Belle Arti (Na Goriški umetniški razstavi)* La Panarie, l. I, št. 3, Udine, 1924, str. 162.

<sup>23</sup> Ibidem, str. 166.

Šlo je za nekakšno »cenzuro«.

Drug videmski kritik, Cesare Miani, je priznal svojo zadrego pred najbolj novotarsko ponudbo goriške razstave: na prvi strani dnevnika *La Patria del Friuli*<sup>24</sup> je drugače kot Ermacora sicer potožil nad odsotnostjo nekaterih umetnikov, ki bi jih bil rad videl na razstavi, vendar razstavi ni odrekel uspeha, čeprav je začel s tole mislijo:

»... Na tej razstavi so zastopani tudi najbolj ekstremistični pojavi; tisti, ki so večinoma občinstva najmanj dostopni, ker se odmikajo od običajnih pogledov. To še ne pomeni, da bi tovrstnim izraznim oblikam ne šlo priznanje umetniške vrednosti. Po drugi plati pa ni dopustno, da se skušajo s pretvezo novosti pretihotapiti in izgovoriti za vse svoje pomanjkljivosti.

Pri obravnavi Vittoria Bolaffia je pisec življenjepisa v katalogu začel s trditvijo, da bo umetnost tega slikarja nemara trd oreh za širši krog obiskovalcev razstave. Zelo trd oreh, kajti če že lahko pristanemo na nekatera njegova drznejša dela, pa nas prav gotovo ne more razveseliti pogled na *Žensko ob oknu*, na *Kavarno Tommaso v Trstu* in še na kako drugo delo.

Pustimo zaenkrat ob strani prostodušna pričakovanja tistih, ki slike ne razumejo, če se ne ponaša s pravilno risbo, s privlačno barvitostjo in tako dalje; a kdo nas lahko prepriča, da sodi v umetniško avantgardo *Ulični prizor* ali pa tista slika, kjer je upodobljena ženska videti s capami nagačena, slonela pa naj bi ob ograji balkona, a ni jasno, če tostran ali onstran nje.«

A tudi Mianiju se naposled le utrne ugodnejša ocena o goriškem slikarju. Potem ko se je pohvalno izrekel o D'Avanzovih krajinah in omenil druge avtorje na razstavi, se mu je o Spazzapanu zapisalo:

»... ponaša se z nekaterimi nenavadno spretno izdelanimi futurističnimi risbami. Ko jih opazujemo, nas obhaja marsikatera misel, med njimi tudi ta, ali se avtor nemara ne norčuje iz gledalca.«

Takoj zatem komaj bežno omeni Pocarinija in Čarga, rekoč le, da sta razstavila monotipije, pastelev in risbe. Niti omeni pa ne Pilona, čeprav gre to po vsej priliki pripisati že omenjenemu dejstvu, da njegova dela tedaj še niso prispela v Gorico. Odmevi goriške razstave v tržaškem tisku potrjujejo uspeh pobude in lažnost Ermacorove ocene. V časopisu *Il Popolo* je bilo takoj po odprtju razstave mogoče prebrati:

<sup>24</sup> C. M., *La prima Mostra Goriziana di Belle Arti (Prva Goriška likovna razstava)*, *La Patria del Friuli*, Udine, 18. aprila 1924.

»Ta prva velika prireditve Goriškega umetniškega krožka je morala sicer premagati številne težave, a bo po vsej priliki požela ne le enodušno priznanje mestne javnosti, pač pa tudi laskav in sijajen uspeh.«<sup>25</sup>

Isti časnik je razstavi sledil v naslednjih dneh s ponatisom Morassijevih besedil o tem in onem umetniku, ki je razstavi prispeval prikaz celovitejšega osebnega opusa.<sup>26</sup>

Tudi večernik *Il Piccolo della Sera* je goriški razstavi namenil precejšnjo pozornost že pred njenim začetkom, ko je napovedal, da je bilo rešeto žirije strogo, a nadvse nepristransko.<sup>27</sup> Zvrstil se je tudi tu niz člankov z ugotovitvijo o živem zanimanju občinstva, z obravnavo del de Finettija, Italice Brassa, z omembo o prispelih Pilonovih delih, nazadnje pa je ob zaprtju prireditve list pribil, da je razstava požela »sijajen uspeh« ter se srečno sklenila z zaključnim slavnostnim omizjem ob navzočnosti samega Brassa:

»Razstava je požela laskav uspeh tako po moralni kot po gmotni plati. Prodanih je bilo kar precej slik.

(...) Brass, Sergi, Morassi, Bolaffio in drugi so priložnost izrabili za skiciranje profilov in portretov, karikatur navzočih, ki jih je ekonom Goriškega umetniškega krožka ljubosumno zbral, da bi jih shranil v spomin na nepozaben večer.«<sup>28</sup>

<sup>25</sup> *L'Inaugurazione dell'Esposizione di Belle Arti (Odprtje Likovne razstave)*, Il Popolo di Trieste, Trieste, 16. aprila 1924.

<sup>26</sup> Gl.: A. M., *Veno Pilon alla Mostra friulana di Gorizia (Veno Pilon na Furlanski razstavi v Gorici)*, Il Popolo di Trieste, Trieste, 3. maja 1924; isti, *Antonio Gasparini alla Mostra friulana di Gorizia (Antonio Gasparini na Furlanski razstavi v Gorici)*, Il Popolo di Trieste, Trieste, 6. maja 1924; isti, *Italo Brass alla Mostra friulana di Gorizia (Italo Brass na Furlanski razstavi v Gorici)*, Il Popolo di Trieste, Trieste, 9. maja 1924; isti, *Alberto Calligaris alla Mostra friulana di Gorizia (Alberto Calligaris na Furlanski razstavi v Gorici)*, Il Popolo di Trieste, Trieste, 14. maja 1924.

<sup>27</sup> *La mostra d'arte a Gorizia che sarà inaugurata domani (Za jutri napovedano odprtje likovne razstave v Gorici)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 12. aprila 1924.

<sup>28</sup> *La chiusura della Mostra goriziana. Il brillante esito dell'esposizione (Zaprtje Goriške razstave. Sijajen uspeh prireditve)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 6. maja 1924.

V zvezi z drugimi omenjenimi članki glej: *La Mostra d'arte friulana (Furlanska likovna razstava)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 16. aprila 1924; *I quadri di Gino de Finetti (Slike Gina de Finettija)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 17. aprila 1924; *Italo Brass alla prima Mostra d'arte di Gorizia (Italo Brass na prvi Goriški likovni razstavi)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 19. aprila 1924; *Mostra d'arte (Likovna razstava)*, Il Piccolo della Sera, Trieste, 29. aprila 1924.

Iz zapiskov izpod peresa samega Morassija, ki jih je bilo mogoče najti v razstavnem katalogu, ki ga danes hranijo v Pokrajinskem muzeju v Gorici, se je mogoče zlahka prepričati o utemeljenosti poročanja o prodajnem uspehu razstave: za najmanj štiri dela Gina de Finettija namreč zvedemo, da so bila prodana (olja po 3.500 lir vsako, jedkanice pa po 150 lir); pa še za štiri Pilonova dela. Med njimi je omenjena tudi Žaga: prodana je bila za 800 lir, sicer pa je katalog ni navajal, čeprav je njeno reprodukcijo priobčila objava že omenjenega članka China Ermacora v reviji *La Panarie*.<sup>29</sup> Tudi o Čargovi Zimski krajini nas beležka pouči, da je bila prodana za 400 lir.

Prireditelji so si obetali, da bi goriško razstavo obnavljali vsaki dve leti. Iz tega ali onega razloga pa tovrstne prireditve ni bilo mogoče obuditi pred letom 1929.

A še pred tem, leta 1927, je Gorica vendarle spet pridobila veljavo pokrajinske prestolnice, v sami deželi pa so se druge likovne prireditve medtem namnožile.

(Iz disertacije: Čargo, Pilon, Spazzapan: il filone espressionista nel Circolo Artistico Goriziano, 1995. Università degli Studi di Siena, Scuola di Specializzazione in Archeologia e Storia dell'Arte, mentor prof. dr. Enrico Crispolti)

<sup>29</sup> C. Ermacora, cit., str. 164.

UDK 73/75(450.367)(064)"1924"

## | THE FIRST ART EXHIBITION IN GORIZIA

The article speaks of the first group art exhibition in Gorizia, which was organised in 1924 by the local Art Society. Apart from significant artists from the local Friuli region and elsewhere in Italy, the exhibition also featured Slovenes - Ivan Čargo, Veno Pilon and Lojze Spazzapan, among others. For the purpose of the article, the author decided to translate into Slovene a chapter from her PhD dissertation entitled *Čargo, Pilon, Spazzapan: Expressionist Group active in the Gorizia Art Society*, which in the academic year of 1994–95 she defended at the University of Sienna in the class of Prof. Enrico Crispolti. The topic of the dissertation is this important group exhibition which was curated by art historian Antonio Morassi, who also selected exhibiting artists and wrote the catalogue. In addition, the dissertation offers a detailed overview of art criticism published in response to the exhibition, and brings for the first time a Slovene translation of texts which reveal the views and opinions held by Italian critics regarding the work of Slovene artists. Of significance is also a comparative analysis of the exhibits, for apart from the three Slovenes, other distinguished artists took part in the exhibition, such as Italo Brass, Gino de Finetti, Alfonso Canciani, Vittorio Bolaffio and Sofronio Pocarini. After this first event, the Art Society continued organising exhibitions, such as Ivan Čargo's solo exhibition in 1925. Nevertheless, due to the growing pressure of the Fascist regime, some artists left the Gorizia region in search for a more suitable working environment. This was particularly the case with Slovene artists.